

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

У статті досліджувався стан, тенденції формування та наявні проблеми законодавчо-правової бази інноваційної діяльності в сільському господарстві України. Зроблений висновок, що на законодавчому та нормативно-правовому рівні хоча і визначена базова платформа інноваційної діяльності, проте в ній не врахована специфіка сільськогосподарського виробництва. На законодавчому рівні не закріплена понятійна сутність інновацій у сільському господарстві, не закладено основи взаємодії між об'єктами і суб'єктами інноваційної діяльності, не визначене нормативно-правове середовище ринку інновацій в АПК, не сформовано системи правового забезпечення інноваційної діяльності у сільському господарстві.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна інфраструктура, інноваційна політика, інноваційна продукція, трансфер інновацій, законодавчо-нормативна база.

Економічний розвиток України, перспектива посісти належне місце в європейському співтоваристві та світі залежать насамперед від опанування інноваційної моделі економічного розвитку. Те, що вважалося визначальним у розвитку економіки будь-якої країни, наприклад – високорозвинене машинобудування, власні енергоресурси, нині не здатні забезпечити економічне зростання. Ні якість, ні обсяги виробництва продукції не можуть бути показником рівня розвитку економіки тієї чи іншої держави. Тому, створення в Україні соціально-орієнтованої та внутрішньозбалансованої національної економіки, що може органічно інтегруватись у систему міжнародного поділу праці та посісти відповідне місце серед розвинених країн світу можливо за умов упровадження науково обґрунтованої державної політики структурної переорієнтації економіки, що має інноваційно-інвестиційну спрямованість.

Теоретико-методологічні аспекти вчення про інтелектуальний капітал як фактор науково-технічного прогресу в тому чи іншому ракурсі обґрунтовувався та обґрунтовується відомими зарубіжними й вітчизняними науковцями. Теоретичні засади розвитку інтелектуального капіталу закладено дослідженнями М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, Б. Твісса, П. Друкера, Д. Гелбрейта, М. Портера, В. Іноземцева, Л. Едвінсона, М. Мелоуна, Е. Брукінг та ін. Окремі аспекти й сторони людської природи: моральні, громадські, економічні – досліджувались у роботах Платона, Аристотеля, А. Сміта, К. Маркса, Г. Лебона та інших філософів, що також становить базис формування теорій інтелектуального розвитку суспільства.

Вагомий внесок у з'ясування теоретичних, методичних і практичних питань розвитку інтелектуального капіталу й окремих його складників належить В. Андрійчуку, Ю. Бажалу, О. Бутнік-Сіверському, П. Гайдуцькому, В. Гейцю, В. Дієсперову, С. Володіну, В. Жуку, Г. Калетніку, М. Кісілю, М. Коденській, М. Кропивку, Ю. Лупенку, О. Мельнику, Л. Михайловій, П. Музиці, Г. Підлісецькому, А. Пригожину, В. Россосі, П. Саблуку, В. Ситнику, С. Тивончуку, Л. Федуловій, О. Шпикуляку, О. Шпичаку, В. Юрчишину, С. Юшину та іншим дослідникам.

Сучасні теорії і концепції, а також сформовані на їх основі механізми розвитку інтелектуального капіталу є не зовсім сталими, не повністю враховують інституційну динаміку суспільно-економічних перетворень, що підтверджує наявність цілої низки малодосліджених проблем.

Виходячи з цього та досвіду світової практики, успішний економічний розвиток неможливий без державного регулювання інноваційних процесів. Одним з основних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності є створення правової бази інноваційних процесів, формування необхідного законодавства. Саме період від 80-х до кінця 90-х років характеризується формуванням законодавчих основ інноваційної політики, її нормативної бази, яка має стратегічний характер; розширенням методів стимулювання інноваційної діяльності, створенням нових організаційних форм проведення сумісних міжнаціональних наукових досліджень, підвищенням мобільності наукових кадрів, подальшим розвитком інформаційної технології як чинника економічного зростання в ХХІ ст.

Нині, однією з основних причин, які перешкоджають розвитку інноваційних процесів у державі, є відсутність цілісної кодифікованої системи законодавства, яка має врегулювати відносини у сфері інноваційної діяльності. Разом з тим, системи правового забезпечення інноваційної діяльності в сільському господарстві не сформовано.

Інноваційна діяльність в Україні регулюється низкою законодавчих і нормативно-правових документів. Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У ній також визначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Державне регулювання інноваційної діяльності викликало нагальну потребу визначити сутність, цілі, напрями й основні принципи державної науково-технічної політики. Тому 1991 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», у якому визначено не лише сутність, цілі, напрями та основні принципи державної науково-технічної політики, а й окреслено основні риси організаційної структури державного управління науково-технічною діяльністю, дано характеристику форм і методів державного впливу на розвиток науково-технічної сфери. У законі підкреслено також, що державна науково-технічна політика – це складник соціально-економічної політики України, який визначає основні цілі, напрями, принципи форми й методи діяльності держави в науково-технічній сфері.

Правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення державних гарантій діяльності вчених, наукових працівників, повноваження суб'єктів державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності, форми і методи державного регулювання та управління в науковій і науково-технічній діяльності закріплені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [1].

Метою Закону є забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Закон «Про інноваційну діяльність», який ухвалений 4 липня 2002 року, визначає правові, економічні й організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом [2].

Даний закон визначає об'єкти й суб'єкти інноваційної діяльності, а також принципи та шляхи здійснення державної інноваційної політики, зокрема, через визначення і підтримку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, формування і реалізацію державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм, створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності, захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, фінансову підтримку виконання інноваційних проектів, стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримку функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Стратегічні цілі державної політики в інноваційній сфері реалізуються через інноваційну інфраструктуру, що являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих організацій та інституцій, які своєю діяльністю охоплюють увесь інноваційний цикл – від генерації науково-технічної ідеї до реалізації нововведення. Міністерством освіти і науки України було розроблено та затверджено рішенням Уряду Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки» (постанова від 14.05.08 № 447), яка визначає організаційно-економічні умови здійснення технологічного прориву та формування постійної потреби в розробці та реалізації інновацій, ефективному використанні науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року №680-р прийнята Концепція розвитку національної інноваційної системи, у якій до правового поля було введено поняття «національна інноваційна система» як сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), що задіяні в процесі створення та застосування наукових знань і технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

Метою Концепції є визначення основних засад формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи, спрямованої

на підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

В Україні прийняті закони та нормативно-правові акти, направлені на впровадження інноваційних підходів в аграрному секторі України.

Дедалі більшої значимості вони набувають для аграрної сфери, специфічної за функціональними ознаками господарського процесу й інституціональними умовами створення, поширення та використання продуктів інтелектуальної діяльності. Реалії сьогодення підтверджують виняткову важливість для науки та практики здійснення ґрунтовних наукових досліджень проблем розвитку інтелектуального капіталу, зокрема, у галузево-специфічному вимірі.

Наявність галузевих особливостей – це специфіка аграрної сфери економіки, що дає підстави констатувати факт невизначеності щодо причин дисфункціональності інтелектуального капіталу, створеного вітчизняною аграрною наукою; низької витребуваності інтелектуальних продуктів суб'єктами агрогосподарювання; інституціонального середовища стимулювання інтелектуалізації соціально-господарського процесу на селі; активізації участі держави в розвитку аграрного інтелектуального капіталу; формування дієвого, стимулюючого механізму створення й закріплення в інституційно-правовому полі інтелектуального капіталу з визначенням його частки у вартості сільськогосподарського товару.

Актуальність проблеми розвитку інтелектуального капіталу в аграрній сфері пов'язана, насамперед, з потребою інтелектуалізації аграрно-господарських відносин, створення сприятливих інституціональних умов для поширення знань як детермінанти формування перспективної конкурентоспроможності аграрних товаровиробників. Стратегічна перспектива науково-практичного виконання зазначеного завдання полягає у формуванні ресурсозберігаючого, еколого-безпечного, наукоємного сектору економіки, здатного забезпечити конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках, що не можливе без з'ясування питань розвитку аграрної науки, освіти, формування функціональних інститутів науково-інноваційної діяльності.

Проте проблеми законодавчо-правового забезпечення інноваційної діяльності в сільському господарстві є багатограними і залишається велика кількість нез'ясованих питань, з яких варто поглиблювати дослідження.

Першим кроком до усвідомлення економічної ролі науково-технічного потенціалу і реалізації цієї ролі для розв'язання проблем економічного розвитку регіонів на базі освоєння нових технологій і виробництва конкурентоздатної продукції було Розпорядження Президента України «Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів» від 23.01.1996 року.

На виконання даного розпорядження направлена постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків і інноваційних структур інших типів» від 22.05.96 р. №549. Це Положення визначає загальний порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів, їх правовий статус, а також основи взаємовідносин учасників цих структур.

Проте вказане положення не розв'язує всіх проблем, не виділяє особливостей створення і функціонування технопарків, а також їх статусу.

25 липня 2009 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про наукові парки» [3]. Цей Закон вирішив деякі правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані зі створенням і функціонуванням наукових парків. Він спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, упровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Закон закріплює право ініціювати створення наукового парку вищим навчальним закладам IV рівня акредитації або науковим установам, а також закріплює статус наукового парку як юридичної особи, що створюється шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. Партнерами наукового парку можуть виступати суб'єкти господарювання, що уклали з науковим парком договір про партнерство.

Щодо повноцінної реалізації Закону України «Про наукові парки», Кабінетом Міністрів України 10.08.2009 р. прийняті такі постанови: «Про погодження рішення про створення наукового парку та затвердження переліку пріоритетних напрямів його діяльності», «Про затвердження Порядку державної реєстрації проектів наукових парків, які потребують державної підтримки».

Важливим напрямком державної інноваційної політики, крім розвитку інфраструктури, є трансфер технологій, тобто передача технології, що оформляється через укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складників.

Безпосередня діяльність, пов'язана з особливостями передачі інноваційної продукції від її

авторів у виробництво, регламентується Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 року [4]. Даний закон визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій і спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології та/або їх складові на території держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері.

Для реалізації вказаного закону та з метою методичного забезпечення процесу комерціалізації розробок, створених у результаті науково-технічної діяльності, Державним комітетом України з питань науки, інновацій та інформатизації наказом від 13.09.2010 р. №18 затверджено Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених у результаті науково-технічної діяльності.

Методичні рекомендації визначають можливі шляхи комерціалізації результатів розробок і методичні підходи, критерії та показники, які застосовуються для оцінки їх ефективності.

Для вдосконалення системи трансферу технологій і національної інноваційної системи України, поліпшення функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури, а також для розвитку інноваційного брокерства в Україні Державним комітетом України з питань науки, інновацій та інформатизації 27.12.2010 р. було затверджено Методичні рекомендації щодо створення та діяльності інноваційного бізнес-інкубатора та Методичні рекомендації щодо створення та діяльності центрів трансферу технологій.

З метою реалізації положень Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» розроблено та впроваджено низку підзаконних актів у сфері трансферу технологій:

– постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер» від 4 червня 2008 №520, яка спрямована на захист прав усіх суб'єктів трансферу технологій та сприятиме розвитку цивілізованого ринку трансферу технологій, інноваційних продуктів, товарів і послуг в Україні та підвищить рівень їх конкурентоспроможності на міжнародному рівні;

– розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу МОН повноважень на затвердження порядку ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій» від 6 лютого 2008 № 252-р, яке дозволить систематизувати й уніфікувати інформацію щодо здійснення трансферу технологій та/або їх складників, забезпечити охорону майнових прав на вітчизняні технології та забезпечити проведення моніторингу в цій сфері. На виконання зазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України розроблено Порядок державної реєстрації договорів про трансфер технологій і ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій, який затверджено наказом МОН України від 14.05.08р. № 409, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 28.05.08 р. за № 464/15155.

На забезпечення виконання положень Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» направлений наказ Міністерства аграрної політики України і Міністерства освіти і науки України «Про забезпечення активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки та регіонах України» від 15.06.2004 року №227/494 [5].

Даний наказ підтримує ініціативу Національного університету харчових технологій, базової організації технологічного парку «Агротехнопарк» щодо активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки та забезпечити створення регіональних інноваційних структур – технополісів як складника інноваційної системи України.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» від 25.08. 2004 року №1084, з метою підвищення рівня наукового забезпечення пріоритетних напрямків розвитку агропромислового виробництва, напрацювання конкурентоспроможної науково-технічної продукції та керуючись рішенням колегії Міністерства аграрної політики України від 7 лютого 2008 року, затверджена «Концепція науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України на період до 2015 року» [6].

Концепція визначає передумови, мету, принципи, завдання та механізм науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва на період до 2015 року.

У процесі виконання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 року №1158,

Право

формується інвестиційно-інноваційна модель розвитку сільського господарства, що зумовлено посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграції України в міжнародний економічний простір.

Одним зі шляхів формування зазначеної моделі є створення інноваційних парків на базі існуючих аграрних науково-дослідних установ і навчальних закладів.

Проте серед результатів виконання Програми не визначена кількість інноваційних парків, які будуть створені як наслідок реалізації Програми.

Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011–2015 роках розроблена за участю наукових установ, провідних учених УААН та інших зацікавлених установ та організацій і затверджена Загальними зборами Української академії аграрних наук 17 грудня 2009 року і пропонується як орієнтир при формуванні наукових напрямів науково-технічних програм і їх складників, спрямованих на розв'язання проблем АПК.

Аналіз показує, що чинне вітчизняне законодавство інноваційного розвитку не враховує специфіки агропромислового і, зокрема, сільськогосподарського виробництва. На законодавчому рівні не закріплена понятійна сутність інновацій у сільському господарстві та інноваційного сільськогосподарського підприємства, не закладено основи взаємодії між об'єктами і суб'єктами інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки. Не визначене нормативно-правове середовище ринку інновацій в АПК. Бракує правової основи статистики інновацій та інноваційних об'єктів у сільському господарстві.

Правового забезпечення заходів зі створення та запровадженню інноваційної моделі сільського господарства немає.

Не з'ясовані правові питання функціонування інноваційної аграрної системи в складі національної інноваційної системи, відповідно до завдань державної інноваційної та аграрної політики.

Відсутні правові механізми підтримки впровадження інновацій у роботу невеликих сільськогосподарських і фермерських господарств, а також господарств населення.

Таким чином, на законодавчому та нормативно-правовому рівні визначено базову платформу інноваційної діяльності. Проте не відбулось адаптації вітчизняного інноваційного законодавства до особливостей аграрної економіки, його пристосування до формування аграрної національної інноваційної системи та створення інноваційного аграрного ринку. Крім того, вітчизняне інноваційне законодавство потребує включення до нього тих норм, які б, реалізуючи регулятивно-динамічну функцію права, активізували та спрямовували діяльність вітчизняної освіти, науки та виробництва до розробки й упровадження інновацій.

Дослідженням встановлено, що формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері має певні особливості прояву чинників, які впливають на його розвиток. Передусім це природно-кліматичні умови і сезонність виробництва, особливості розвитку сільських територій, низький ступінь упровадження новітніх технологій у сільськогосподарське виробництво, низький платоспроможний попит сільського населення і значної частини суб'єктів аграрного бізнесу. Під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері доцільно розуміти капітал, що формується людськими, інтелектуальними та інформаційними ресурсами аграрної сфери, а також природним та економічним потенціалом територій і регіонів, що в процесі свого руху створюють нову вартість.

На державному рівні інтелектуальний капітал є національним багатством. Інноваційний розвиток економіки базується на зв'язках між наукою, виробництвом і підготовкою кадрів (освітою). Цей безперервний зв'язок продукує і просуває на ринок, серед іншого й аграрний, конкурентоспроможну продукцію. Брак ефективного інноваційного забезпечення сільськогосподарського виробництва вказує на потребу підвищення якості та результативності аграрної науки і освіти, сприяння зростанню ефективності використання кадрового потенціалу як головних рушіїв переходу на інноваційну модель розвитку, у межах якої повинні відбуватися техніко-технологічне оновлення, інтенсифікація виробництв, посилення природозберігаючих заходів.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 №3715-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 26 грудня 2002 р. №40-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – №3.
3. Закон України «Про наукові парки» від 25 черв. 2009 р., № 1563-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – Ст. 757.

1. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16>
2. Наказ Міністерства аграрної політики України і Міністерства освіти і науки України «Про забезпечення активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки та регіонах України» від 15.06.2004 року №227/494 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=184737
5. Наказ Міністерства аграрної політики «Про затвердження Концепції науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України на період до 2015 року» від 10 квітня 2008 року №240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN37744.html
6. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 року №1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
7. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011–2015 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/e_apk/2010_2/10_02_01.pdf

The paper investigated the status, trends and challenges of forming the legal and regulatory framework of innovation in agriculture in Ukraine. It is concluded that the legislative, regulatory and legal level, although defined base platform of innovation, but it does not take into account the specificity of agricultural production. At the legislative level is not fixed conceptual essence of innovation in agriculture, do not lay the foundation of interaction between objects and subjects of innovation, is not defined regulatory environment market innovation in agriculture, the legal system was not set up to ensure innovation in agriculture.

Keywords: *innovation, innovation, innovation infrastructure, innovation policy, innovative products, innovation transfer, legislative and regulatory framework.*

В статті досліджувалося становище, тенденції формування і існуючі проблеми законодавчо-правової бази інноваційної діяльності в сільському господарстві України. Сделан вывод, что на законодательном и нормативно-правовом уровне хотя и определена базовая платформа инновационной деятельности, однако в ней не учтена специфика сельскохозяйственного производства. На законодательном уровне не закреплена понятийная сущность инноваций в сільському господарстві, не заложено основы взаимодействия между объектами и субъектами инновационной деятельности, не определена нормативно-правовая среда рынка инноваций в АПК, не сформировано системы правового обеспечения инновационной деятельности в сільському господарстві.

Ключевые слова: *инновации, инновационная деятельность, инновационная инфраструктура, инновационная политика, инновационная продукция, трансфер инноваций, законодательно-нормативная база.*